

5. Framlyd

Mål:

Bevissthet om den første lyden vi sier i et ord, hvordan vi sier den og hvordan den høres ut. Kobles sammen med bokstaver og skrift der det er naturlig. Man skal bruke *lyden* og ikke navnet på bokstaven.

1. Bli kjent med munnen.

Det er viktig at barna har begrep om hva som skjer når de uttaler ordene og analyserer det de sier. Derfor bør man snakke med dem om hva vi har i munnen og hvordan lydene lages der. La dem se på hverandre, eller bruk speil slik at de kan se på seg sjøl. Øv på å finne igjen det vi bruker når vi snakker: overleppe, underleppe, tennene oppe/nede, tunga, taket i munnen (ganen) og golvet, hvor er framme/bak i munnen. Øv på å beskrive hvordan de ulike lydene formes i munnen.

Tegn munnen, snakk med ungene om hva du tegner mens du gjør det, la dem peke og finne igjen i sin egen munn det du tegner. Tell tennene. Det er artig å finne ut hvilke de har mistet.

2. Oppdagelsesferd i munnen

(fra Tønnesen: "leseforberedende aktiviteter")

«Det var en gang et rundt fjell (hodet) øverst på kroppen. I fjellet var det ei hule (munnen), og inne i hula bodde det ei rar trollkjerring (tunga). Hun var blitt forhekset, så hun kunne ikke komme helt ut av hula. Hun satt fast. Hun kunne bare gå noen små turer like utenfor hula, og ellers styrte hun på inne i hula si, dagen lang. I dag skal trollkjerringa ha rundvask i hula si. Først tar hun mattene med utenfor huset og rister dem (ungene stikker tunga ut og rister den). Så vasker hun taket og veggene (ungene "vasker" med tunga opp i ganen og rundt). Så pusser hun vinduene, først på utsida i andre etasje, og så på innsida. Deretter pusser hun dem utvendig i første etasje, og så på innsida (vinduene er tennene, ungene fører tungespissen opp og ned utenpå og inni). Det er en del vinduer (felte tenner) som er knust, men det bryr hun seg ikke om. Golvet er fryktelig skittent, så det vasker hun veldig skikkelig til slutt (ungene vasker golvet i munnen). Så er hula ferdig, og trollkjerringa går en tur ut og henter inn mattene, og hun legger seg for å kvile på sofaen.»

3. Læreren tegner munnen på kort slik den ser ut med lepper, tenner og tunge når vi sier ulike språklyder, ett kort for hver munnstilling. Vis ungene tegningene, og be dem finne ut hvilken lyd det er. En tegning kan være flere ulike lyder, for eksempel V/F, L/N/D/T, M/P/B. Legg deretter to eller tre slike lyd-tegninger ved siden av hverandre, og be ungene finne ut hvilket ord det kan bli. Tre tegninger etter hverandre kan bli forskjellige ord, fordi munnen ser nesten lik ut når vi sier dem, (for eksempel mal og mat), og noen ord blir forskjellige bare vi bytter ut én av tegningene (for eksempel fat og mat). La barna si/"lese" de aktuelle ordene, prøv dem i munnen og se på hverandre mens de gjør det. Bruk disse tegningene til å vise ungene hvor lite som skal til for at vi får ulike ord, og hvor lurt det er med bokstaver for at vi skal kunne finne, lese og skrive det riktige ordet. Å bli bevisst på at en eneste lyd i et ord kan skille dets betydning fra et annet ord, er å bli fonologisk bevisst.

4. Første lyden i ord

Læreren sier: "Gjett hvem sitt navn her i klassen jeg tenker på nå." (sier den første lyden tydelig og lenge)

5. Læreren har lagt fire gjenstander i en pose, tre av dem begynner med samme lyd. Barna får en pose, fram tingene og sier hva det er. Så skal de prøve å finne den tingen som ikke begynner med samme lyd som de andre tre. Ungene selv eller læreren viser bokstavene til den/de aktuelle lydene. Læreren kan også lage ferdig posere som passer til det enkelte barnets ferdighetsnivå. Det er for eksempel lettere å skille ord som begynner med m- fra ord som med s-, enn å skille de samme ordene fra noen som begynner med n-.

6. Hemmelig pose

Læreren har lagt 5-10 leiker og gjenstander fra dagliglivet i en tøypose, den tømmes ut på bordet, og elevene sorterer dem i to esker: de som begynner med samme, oppgitte lyd skal i samme eske, de øvrige i den andre. Det kan være lurt å lage seg et lite lager av aktuelle gjenstander å plukke fra. Noen elever husker hvor forrige elev la de ulike gjenstandene, og dermed lytter/artikulerer de ikke ut framlyden. Man må derfor ha flere posere med seg som er ulikt sammensatt.

7. Samme oppgave som 6, men elevene skal si hvilken lyd de ulike gjenstandene begynner med, uten å sortere dem.

8. Mitt skip er lastet med.

Noe som begynner på samme lyd. Vis eller skriv bokstaven for hver lyd dere arbeider med

9. Hviskeleken

Vi sitter i ring, og en bestemt lyd hviskes rundt. Sistemann sier lyden høgt.

10. Bankelek.

Læreren forteller en historie langsomt og tydelig. For hver gang barna hører en bestemt lyd først i et ord i fortellingen, banker de i bordet, klapper med hendene eller lignende. Vis bokstaven de skal lytte etter samtidig som du forklarer oppgaven. ABC- bøker har mange tekster som starter på samme lyd.

11. Bildekort (kort fra Språkverkstedet er et godt hjelpemiddel).

Læreren har lagt to og to bildekort i bunker med baksiden opp. De to bildene i hver bunke har samme framlyd. Et barn trekker et kort fra en bunke, og sier hva det er på bildet. De andre ungene gjentar ordet. Et annet barn rekker det andre kortet fra samme bunke, sier hva det er, og alle ungene gjentar ordet. Læreren spør hva som er likt for de to ordene? De begynner med samme lyd. Deretter tar man de andre bunkene.

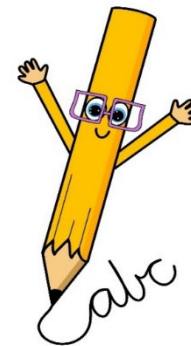
12. Samme som 11, men den eleven som trekker det første kortet, får også gjette hva det kan være bilde av på det andre kortet, altså noe som også begynner med samme lyd. Bunkene må være satt sammen annerledes enn første gang man brukte oppgaven, fordi noen barn husker hva som lå i samme bunke sist, og derfor ikke lytter etter lyden.

13. Læreren sier et ord, en elev skal si et ord med samme første lyd. Læreren sier et nytt ord med annen framlyd, og en ny elev skal finne et ord med denne framlyden.

14. Lage fortellinger, der alle ordene begynner med samme lyd. For eksempel: Maler Monsen møtte mange mygger.

15. Elevenes navn.

Skriv navnet til elevene på kort som de får. Elevene sier ett av navnene. Så klipper læreren bort den første bokstaven, og forteller hvilken lyd som ble klippet bort. Hva er igjen nå?

8. Lyder i ord

1. Ta bort første lyd

Læreren sier for eksempel ordet "mur", og ber elevene gjenta. Deretter sier den voksne:

"Nå sier jeg mur, men tar bort m. Hva ble det igjen da?" Deretter er det elevenes tur.

Ideer:

s-år, k-ål, f-øre, v-egg, n-ål, g-ape, p-inne, j-ord, v-ann, m-ål, t-ann, s-ur, s-ild, g-ris, m-ann, r-øve, b-ord, k-arm, f-inger, k-alle, k-ost, s-mil, k-lokke, g-ris, d-rake, t-ikke, f-lue, b-låse, s-katt, f-rekke, g-ro, s-park, s-tiger, s-tor, f-regner, s-lo, b-rev, p-late

Dersom dette blir vanskelig, kan læreren først si ordet. Deretter gjentar eleven, teller antall lyder og legger en markør (lego) for hver av dem. Han peker så på markørene mens han sier de enkelte lydene i riktig rekkefølge, og hvilket ord det var. Læreren tar bort den første markøren, og ber eleven fortelle hva som nå er igjen.

2. Samme som 1, med at elevene bruker bokstavbrikker, eller skriver det første ordet, tar bort eller holder fingeren over det første bokstavtegnet, og ser hva de nå har igjen.

3. Sette til ny lyd foran.

Læreren sier et ord, for eksempel "ur", og ber barna si hva de får når de setter m foran ur.

Ideer:

t, m, s, v, f, g, h, l, n	-år
k, t, v	-arm
h, k, s, t	-opp
m, p	-ark
l, s	-aks
b, f, g, h, r, v	-ane
b, d, l, m, s, t	-ur
d, g, h, m, t	-ale
h, l, m, p, s	-us

Dersom dette blir vanskelig: Læreren sier "år" og ber eleven gjenta. Be eleven telle antall lyder, og legge en markør (lego) for hver av dem. "Hva har du lagt der/ Hva står det der?" Læreren: "Nå legger jeg en v- framom (legger en markør foran). Hva står det der nå?" Ta systematisk alle eksemplene med samme endelse, før du går over til en annen endelse. Deretter kan de tas i tilfeldig rekkefølge.

4. Samme som 3, med at elevene bruker bokstavbrikker, eller skriver det første ordet, setter til det nye bokstavtegnet og ser hva de nå får.

5. Lær dokka å snakke.

Til denne oppgaven trengs ei dokke eller lignende. Læreren sier: "Her har jeg ei dokke som kan snakke, men hun sier av og til ordene feil, og da må vi hjelpe henne. Hun kan bare lære seg å snakke viss vi forteller henne hva som er feil. Når hun skal si bil, sier hun dil. Hva for en lyd sa hun feil? Er den først i ordet, eller sist i ordet eller midt inni i ordet?" En kan systematisk bytte ut lyd i begynnelsen, slutten og midten av ordet.

Ideer:		
sol/tol	katt/tatt	kone/gone
gris/pris	kjole/sole	bil/pil
bo/do	bære/pære	får/vår
mat/fat	mus/pus	male/nale
sol/sal	lese/Lise	ape/ake
finne/fimme		svamp/stamp
maskin/mafin	mat/mas	spiker/smiker
snekre/smekre	munnn/mann	dame/dale

6. Ordsalat.

Læreren sier til ungene at en skal dele opp setninger i ord, og deretter ordene i biter. Læreren sier en setning, elevene gjentar og teller ordene. Hør hvilke ord som er lange og korte. Velg så et langt ord fra setningen, og be en av ungene dele det opp. Det kan være greit å snakke om stavelser eller "dunk" for denne oppdelinga. Skriv ned oppdelinga slik at ungene ser det. Start så med den største biten, spør hvordan de kan se at den er størst, og spør om noen kan dele den opp

i mindre biter. Fortsett helt til ordet er delt opp i lyder. Ta så lyd for lyd, og be ungene etter tur si noe spiselig som begynner med den lyden Når alle lydene er tatt, er ordsalaten ferdig.

7. Oppgave 6 kan gjennomføres også ved at en bare bruker ord.

Ideer:			
robåt	melk	skap	damplokomotiv
iskrem	saft	vask	skolekorps
tråbil	brus	kniv	datamaskin
månelys	grøt	plen	blyantkvesser

8. Ungene deles inn i grupper, med én sekretær og en ordsamler på hver gruppe. De skriver lister med ord som slutter med samme endelse (se oppgave 3). Læreren noterer ned det ungene kommer frem til. Dette kan bli leselekse, der læreren ber elevene lese ordene for en voksen hjemme, telle hvor mange ord de kunne lese og skrive tallet for antall leste ord nederst på arket. En kan muntlig gjennomføre samme type oppgave med vanskeligere endelser, og endelser som ikke skrives lydrett (-lig, -ing, -ere, -isk), eller med forstavelser (beinn- opp-).

9. Hvor er lyden?

Læreren sier ett ord som inneholder en bestemt lyd, og ber en av ungene fortelle hvor i ordet denne lyden er. Du kan ha mange ord, der den aktuelle lyden er på forskjellige steder i de ulike ordene. Bokstavtegnet vises eller skrives samtidig.

10. Er lyden der?

Læreren sier: "Nå skal dere være detektiver, og jeg skal prøve å lure dere. Jeg sier et ord, og dere skal høre/kjenne etter om det er noen y i det ordet jeg sier. Kanskje er det en y der, kanskje ikke, for jeg prøver å lure dere litt". Vis fram y på forhånd, eller be elevene gjøre det hvis dere har arbeidet med denne bokstaven. Når en elev sier at lyden finnes i ordet, ber du eleven fortelle hvor i ordet denne lyden er.

Ideer:			
Er det y i:		Er det æ i:	
tog	ryggsekk	lærer	lokomotiv .
sykkel	Badeland	pænga	trampoline
fly	sandkasse	traktor	matboks
tavle	blyant	svamp	regnvær
butikk	melk	smør	bærepose

Denne oppgaven kan utvikles videre til å gjelde lyder vi vet at barn ofte forveksler lydmessig, for eksempel v/f, m/ n, b/d, g/k, skj/kj, i/y.

11. Lytte ut lyder.

Læreren sier: "Hvilken lyd hører du foran n i kne?"

Veksling mellom å be elevene lytte ut lyder som er foran og etter.

Ideer:

Foran: *kne*, *svale*, *sko*, *visp*, *vrak*, *fisk*, *krem*, *fly*, *smake*, *klasse*, *smile*, *skrive*, *strikk*, *glatt*, *drikke*

Etter: *saks*, *kniv*, *brus*, *skap*, *strå*, *gran*, *mark*, *snill*, *smør*, *plante*, *fjell*, *strek*, *prest*, *knapp*, *flas*

